

Виргиния МИРОСЛАВСКА

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, България

СПЕЦИФИЧНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА АДРЕСАТИВНИТЕ ФОРМИ В СЪВРЕМЕННИЯ ПОЛСКИ ЕЗИК

Wirginia MIROŚLAWSKA

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

SPECIFIC FORMS OF ADDRESS IN MODERN POLISH

The article explores some forms of address in modern Polish. The analysis is focused on forms of address used in formal communication, but not in professional contacts. The standard forms are *proszę pana, pani* and the expressions: *panie, pani* + first name. The author presents some forms of address that are not appropriate for this level of communication, but are used in colloquial Polish. They are for example expressions that include the addressee's surname.

Keywords: language etiquette, formal communication, form of address

Ключови думи: речев етикет, формално/официално ниво, адресативна форма

Един от проблемите на езиковия етикет, разбирани като „zbiór przyjętych w danej społeczności wzorów językowych zachowań grzecznościowych“¹ (Marcjanik 2001 : 281), са адресативните форми. Това са форми на обръщение към адресата, които едновременно назовават и индивидуализират. Те имат формален характер и са част от етикетната рамка на други речевни актове, без предикативна сила (Marcjanik 2001 : 282). Имат особено значение в процеса на комуникация. Адресативната форма изгражда релацията между адресанта и адресата, определя тяхната взаимна йерархия в комуникативния акт, и може да носи информация за емоционалното отношение към адресата. Това се наблюдава особено ясно в официалната сфера, където адресантът разполага с определен репертоар от възможни етикетни формули.

Интересът на полските учени към въпросите на речевия етикет има вече дълга традиция². Полската адресативна система е представена в различни научни аспекти в монографиите на Е. Томичек (Tomiczek 1983) и М. Лажински (Łaziński 2006) както и в многобройни статии и сборници от конференции (виж приложената литература). Богат репертоар от адресативни форми на съвременния полски

¹ „Сбор от приетите за дадена общност образци на езиково поведение на учтивост“.

² Изчерпателна библиография на публикациите в областта на речевия етикет е изработена от Ягода Блох (Bloch 2006).

език, придружен от изчерпателен социолингвистичен коментар и правила за нормативна употреба, предлага уникалният *Речник на речевия savoir-vivre* на М. Марцианик (Marcjanik 2015). Съпоставка на някои български и полски етикетни формули представят статиите на М. Бугайски (Bugajski 1983), Л. Кънчева-Иванова (Иванова 2005, 2011), В. Мирославска (Mirosławska 2013 и под печат), С. Бонова (под печат).

Настоящата статия има за цел да представи избрани адресативни форми, използвани в съвременния полски език при преки речеви контакти в официалната сфера. Ограничили сме се до представянето на форми, които не съдържат титулуване, използват се в комуникативни ситуации, реализирани извън работната среда и извън сферата на обществена дейност, като участниците в тях се намират в симетрични отношения. Представяме утвърдени и широко използвани в Полша адресативни форми, придружени от социолингвистичен, а в ограничен обхват и от езиков коментар. Стремежът ни е да представим възможно най-богат репертоар от такива форми, както и извънезиковата обусловеност на тяхната употреба.

Неутрална и универсална адресативна форма в съвременния полски език е обръщението *proszę pana, pani*. Използва се в ситуации, в които между участниците не съществуват служебни взаимоотношения. Възможно е да имат различен прагматичен ранг, свързан например с разлика във възрастта, пола, или реализираните в даден момент роли, напр. продавач – клиент. Посочената адресативна форма указва пола, а в определена степен и броя на събеседниците (индивидуален адресат – групов адресат). При комуникация с едно лице това са изразите *proszę pana* или *pani: Proszę pani, czy to ulica Mickiewicza?, Proszę pana, zostawił pan portfel!* Формата *proszę pani* се използва и по отношение на лица в много млада възраст. М. Марцианик отбелязва, че:

[...] granica wieku, od której zwyczajowo zwracamy się zwłaszcza do dziewcząt przez pani, obniża się; obserwowałam to na przykładzie swojej córki, która już w wieku 12 lat sporadycznie zaczynała być odbiorcą form *pani*, a w wieku 15 lat stało się to niemal normą.³ (Marcjanik 2007 : 42)

В полския език действително съществува думата *panna* ‘неомъжена жена, момиче’, но тя вече не се използва в адресативните форми – след Втората световна война постепенно излиза от употреба.

В комуникация с група адресати се ползват три различни израза. Обръщението към мъже е *proszę panów* (*Proszę panów, niestety, nie ma już wolnych miejsc*), ъѣ ѣѣѣ: *proszę pań* (*Proszę pań, ustalmy najpierw termin następnego spotkania.*), а когато сред адресатите се намира дори и един мъж – *proszę państwa* (*Proszę państwa, proszę o ciszę.*).

Полският език се отличава на фона на останалите индоевропейски езици именно чрез последната адресативна форма. Дори и езиците най-близки до

³ [...] възрастовата граница, от която обикновено започваме да се обръщаме, особено към млади момичета, с *pani*, става все по-ниска; наблюдавах това в случая с дъщеря си, която още на 12 годишна възраст започна да става адресат на формата *pani*, а на 15 годишна възраст това вече се беше превърнало почти в норма.

полския – чешки и словашки, в които функционират подобни етикетни формули, нямат специално обръщение, нито специална титла за разнополова група.

Представените адресативни форми могат да се превърнат в емоционално натоварени, ако бъдат употребени не в начална, а в по-нататъшна позиция или пък в края на изказването. В този случай могат да бъдат израз на желание за дистанциране на адресанта спрямо адресата, неодобрение по отношение на неговото изказване или намерение да бъде изразено поучение към него: *Ja się z tym nie zgadzam, proszę pani., Ależ proszę państwa, to poważny błąd, proszę się nad tym jeszcze zastanowić!* В такъв случай значение има и интонацията – тя може да внесе емоционална натовареност в изказване с типична синтактична структура, започваща с адресативната форма. Подобна емоционална натовареност имат и конструкциите *drogi panie, droga pani*, в случай, че бъдат употребени в пряка устна комуникация. В речника на М. Марцианик са посочени следните примери (Marcjanik 2015 : 148): *Drogi panie, trzeba znać treść tych dokumentów.* [депутат към опонента си по време на телевизионен дебат], *Ale nie, droga pani!* [телевизионна дискусия, политик към журналистка].

Следва да се добави, че представените универсални адресативни формули могат да бъдат използвани в публични изказвания, но не и като формули, с които тези изказвания да започват. В такива ситуации говорещият се обръща към аудиторията, използвайки формите *panie, panowie, państwo, panie i panowie*. Изразите *panie* и *państwo* изискват да бъдат допълнени с определения, които да повишат статуса на адресата, напр. *drogie panie, szanowni państwo*. Адресативната форма *panie i panowie* се смята за чужда, изградена по образец на английската (и американска) етикетна формула *Ladies and Gentlemen* (Marcjanik 2009 : 86, Marcjanik 2015 : 153). Тя е позната и в други европейски езици, сравни българското *Дами и господа*, словашкото *Dámy a páni*, немското (*sehr geehrte/meine*) *Damen und Herren*. Внимание заслужава употребата на израза *panowie* при комуникация в неофициалната сфера. Като екземпликация тук може да послужи регистрираният в разговор между студенти материал, цитиран от М. Лажински (Łaziński 2006 : 47): *Panowie, słuchajcie, kurde, tam takie pytanie. ... Czy można się u ciebie przekimać ewentualnie?*

Адресативните форми *proszę pana, pani* се приемат като неутрални и присъщи на комуникацията с всички лица, с които адресантът се намира в официални отношения. Те обаче не са достатъчни при комуникация с представители на определени професии, в определени професионални среди или в държавната администрация. Подминаването на приетото за тези сфери титулуване често е манипулация, която цели да омаловажи статуса на събеседника. Ако депутат в Сейма се обръща към друг депутат с *proszk pana* (правилното е: *panie pośle*), то по този начин изразява пренебрежение по отношение на своя колега като член на парламента.

Малко по-слабо официален характер имат адресативните форми, състоящи се от обръщенията *pan* или *pani* и име, като и двете части на формата са в звателен падеж. Те се използват при отношения, намиращи се по средата между формалните и фамилиарните, а обхватът на тяхната употреба е по-

тесен отколкото в случая с формите *proszę pana, pani*. Характерни са за симетрични служебни или приятелски отношения между участниците в комуникацията. Така се обръщат един към друг колеги на работното си място, заемащи аналогични места в служебната йерархия, както и съседи намиращи се в близки отношения. Като при това се изисква одобрение (поне предполагаемо) от страна на адресата относно използването на такова обръщение към него. В асиметричните релации мнението на адресата по отношение на използването на тази форма много често не се взема под внимание. Лице, което е значително по-възрастно от своя събеседник, обикновено не му задава въпроса дали може да се обръща към него по име (което обаче не означава на *ти*). Това е допустимо според нормите на полския речев етикет, който признава на по-възрастните лица специален статус. Ръководителят също така често не пита своя подчинен дали може да се обръща към него по име. Това е приета и утвърдена практика, особено при по-младото поколение. Съмнение буди обаче използването от страна на началника към подчинените му на хипокористичните форми на техните имена. В такава ситуация адресативните форми *pani Gosiu, panie Grzesiu*, ако са резултат от инициативата на ръководното лице, са недопустими и свидетелстват за прекалено фамилиарно отношение към подчинените.

Като цяло именната форма в такива адресативни конструкции е показател за отношенията между участниците в комуникативния акт. Използването на името в пълната му, официална форма (*pani Mario, panie Zbigniewie*) е знак за по-голяма дистанция, а употребата на името в съкратена или хипокористична форма (*pani Marysiu, panie Zbyszku*) намалява тази дистанция и е сигнал за наличието на определена доза фамилиарност.

В последните години се забелязва прекомерна употреба на адресативните форми, съдържащи име, особено сред работещите във фирми за услуги при комуникацията им с клиенти, в средствата за масова информация и сред младото поколение поляци. Целта в този случай е да се намали дистанцията между участниците в комуникативния акт и да се осигури резултатност на действията на адресанта. Много хора обаче възприемат този тип обръщения като твърде фамилиарни.

Въпреки някои ограничения в обхвата на употреба, адресативните форми, съдържащи име са много широко използвани. Според мнението на някои езиковеди тези формули най-добре отговарят на полската езиково традиция за вежливост, заслужават да бъдат разпространявани (Miodek 1980 : 179) и имат шанс да се превърнат в универсална адресативна формула (Jazicki 2006 : 104 и следващи).

В разговорния полски език функционират адресативни формули, редуцирани до звателната форма на съществителните за хонорификация *pan* и *pani*. Форми от типа на: *Panie, co się tam martwić na zapas., Panie, a co by pan chciał, takie życie., Pani, śliczne pomidorki, kup pani!* функционират в провинциалните общности като неутрални и често са единствените познати официални адресативни форми. В общия полски език те са силно стилистично натоварени. Използването на обръщението *panie* може да бъде израз на силните

негативни емоции на говорещия, както е в изречението: *Panie, co mi pan tu głowę zawraca!* Тези обръщения често биват разширявани с помощта на прилагателното *kochany*, реализирано винаги в позиция след съществителното: *Pani kochana, ja już sama nie wiem, co robić., No to co, idziemy, panie kochany?* В този контекст прилагателното губи основното си значение 'любим' и изразява единствено общото позитивно отношение на говорещия към адресата. И тези адресативни форми се намират извън общоприетите норми на речевия етикет на полския език и дразнят със своята фамилиарност.

Полската адресативна система не допуска обръщане към адресата с фамилията му. Използването на фамилия в такъв контекст е прието единствено в малките селища. В книжовния полски език тази възможност се допуска единствено в случаите, в които адресантът на изказването се обръща към един адресат от дадена група и няма друга възможност да посочи съответния адресат. Тази различителна функция на фамилията в адресативните форми може да бъде добре илюстрирана чрез анекдот, взет от интернет (тук не разглеждаме неговия характер): *Lekarz przed wyjazdem na urlop mówi do pacjentów: Do widzenia, panie Kowalski, do widzenia, panie Nowak. A pana, panie Wiśniewski, żegnam.*

Адресативните форми, съдържащи титулуване, са се превърнали в образец за създаването на конструкцията *panie sąsiedzie, pani sąsiadko*. Те подчертават позицията на съседа в йерархията на стойностите на адресанта, биват също така употребявани шеговито при комуникация на неформално ниво. Полският език не е изключение в този случай, такива адресативни форми се използват също така в чешкия (*pane sousede, pani sousedko*) и в словашкия език (*pán sused, pani susedka*).

В настоящата статия са представени адресативни форми, използвани в официална комуникация, в която разговарящите се намират в позиция на равнопоставеност (симетрични отношения). Най-разпространени са конструкциите *proszę pana, proszę pani*, които по принцип могат да бъдат използвани по отношение на всеки възрастен адресат. Веднага след тях се ситуират конструкции от типа *panie Piotrze, pani Doroto*. Тяхната употреба е ограничена до ситуации, при които участниците в комуникативния акт не са съвсем чужди един на друг – знаят имената си и са съгласни с такъв относително фамилиарен начин на обръщение. Извън тези две, стандартни за официалните неслужебни контакти адресативни форми, разговорният полски език притежава широк репертоар от форми, непризнавани от общоприетите езикови норми. Те са повсеместно познати, а техният статус в книжовния език е различен – някои се възприемат като шеговити, други като не твърде изискани, а трети като пейоративно натоварени.

Превод: Станка Бонова

ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

- Бонова:** Бонова, С. Култура в консекутивния превод. Адресативни форми в преводите от български на полски език. (под печат)
- Кънчева 2005:** Кънчева, Л. Начини на изразяване на учтивост в българския и полския език. // *Юбилеен сборник. Югозападен университет „Неофит Рилски“*. Филологически факултет, Благоевград, Университетско издателство Неофит Рилски, 255–263.
- Кънчева 2011:** Кънчева, Л. Форми за учтивост при обръщения в речевия етикет на съвременните българи и поляци. // *Научни трудове на ПУ*, т. 49, кн. 1, *Филология*, 215 – 226.
- Мирославска 2013:** Мирославска, В. Формата на сказуемото като показател за езикова вежливост в българския и полския език. // *Проглас. Филологическо списание*, 2013, кн. 2, 129 – 135.
- Мирославска:** Мирославска, В. За някои проблеми на българските студенти при усвояването на полския речев етикет. (под печат)
- Bloch 2006:** Bloch, J. (oprac.) *Bibliografia prac z zakresu polskiej etykiety językowej*. Warszawa: Takt.
- Bugajski 1983:** Bugajski, M. Niektóre formy grzecznościowe w języku bułgarskim i polskie ich odpowiedniki. // *Język Polski*, LXIII, 26 – 33.
- Huszcza 1996, 2006:** Huszcza, R. *Honoryfikatywność. Gramatyka. Pragmatyka. Typologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Janowska-Wierzchoń 2005:** Janowska-Wierzchoń, B. Grzeczność rzeczywista i pozorna w sposobach zwracania się do innych. Między gramatyką a pragmatyką. // *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej. Materiały z VI Międzynarodowej Konferencji Glottodydaktycznej*. Red. P. Garncarek. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 121 – 126.
- Łaziński 2006:** Łaziński, M. *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzajowo-płciowa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Marcjanik 2001:** Marcjanik, M. Etykieta językowa. // *Współczesny język polski*. Red. J. Bartmiński. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 281 – 291.
- Marcjanik 2005:** Marcjanik, M. (red.) *Grzeczność nasza i obca*. Warszawa: Trio.
- Marcjanik 2007:** Marcjanik, M. *Grzeczność w komunikacji językowej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Marcjanik 2009:** Marcjanik, M. *Mówimy uprzejmie. Poradnik językowego savoir-vivre'u*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Marcjanik 2015:** Marcjanik, M. *Słownik językowego savoir-vivre'u*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Tomiczek 1983:** Tomiczek, E. *System adresatywny współczesnego języka polskiego i niemieckiego. Socjolingwistyczne studium konfrontatywne*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.